

ВАЛЮТНІ ДИСБАЛАНСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ

CURRENCY IMBALANCES AND THEIR IMPACT ON UKRAINIAN BANKING SYSTEM

У статті досліджено основні внутрішні фактори на рівні банківської системи України, які впливають на формування валютного ризику. Визначено, що депозити та кредити в іноземній валюті сягають майже половини від загального їх обсягу. При цьому у банків сформована довга валютна позиція, яка дає змогу отримати дохід у разі знецінення гривні відносно інших валют. Для управління нею використовуються операції з цінними паперами та торгівля на міжбанківському валютному ринку. При цьому біржовий ринок похідних фінансових інструментів майже не розвинений, що суттєво ускладнює здійснення хеджування.

Ключові слова: банківська система, валютний курс, валютна позиція, валютний ризик, валютний ринок, хеджування.

In this article, the author analyzes the main internal factors, which influence the exchange rates and thus the currency risk in the banking system of Ukraine. The total Ukrainian banks' foreign exchange position is long, which means that the total amount of loans in foreign currency is larger than the total amount of deposits. It means that banks will earn money in case the value of grivna decreases. Whilst it might be beneficial for some banks, it could be the source of credit risk, because borrowers may face some difficulties making their loan payments. Ukrainian banks use operations in the interbank foreign exchange market and the stock market in order to manage their foreign currency position.

Keywords: banking system, currency position, currency risk, exchange rate, foreign exchange market, hedging.

Постановка проблеми. Економіка України все глибше інтегрується у глобальні економічні відносини. Один із наслідків цього – широке використання різноманітних валютних цінностей в процесі розрахунків за товари та послуги і руху капіталу. Відтак – у економічних агентів виникає валютний ризик, який характеризує вплив ситуації на валютному ринку на фінансовий результат бізнес-структур.

Висока волатильність курсів за останні роки є джерелом невизначеності для банківської системи

України. Актуальною проблемою є вивчення факторів, що впливають на зміну валютних курсів. Вони можуть бути як екзогенними відносно банківської системи, так і ендогенними. Дана стаття присвячена вивченню внутрішніх факторів, що є джерелом валютного ризику для вітчизняних банків, впливу валютних дисбалансів на банківську систему України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами валютного ризику та обмінних курсів займалось багато зарубіжних та вітчизняних

Ярослав
Остапчук,
к.е.н., доцент
Артур Яремко,
студент,
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

Yaroslav
Ostapchuk,
PhD, Associate
Professor
Artur Yaremko,
student
SHEI «Kyiv
National
Economic
University named
after Vadym
Hetman»

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

вчених, серед яких можна згадати Є. Балацького [1], Б. Балласа, Т. Вахненка [2], В. Вітлінського, П. Кругмана, М. Ребрика [3], П. Самуельсона, М. Тейлора, О. Шору [4] та багато інших. Проте вартими уваги залишаються питання оцінки впливу внутрішніх факторів на курси валют та, відповідно, валютного ризику на сучасному етапі розвитку української банківської системи.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу внутрішніх факторів на формування валютного ризику в банківській системі України. Для досягнення мети було поставлено ряд завдань, серед яких аналіз депозитного та кредитного портфелів банків в Україні, дослідження їх валютної позиції та шляхів управління нею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Валютний ризик може виявлятися у діяльності банку за рахунок кількох основних факторів. Перш за все, його джерелом можуть бути операції банку на валютному ринку. Ще одним напрямком прямого впливу виступає невідповідність між обсягами вкладів та кредитів у іноземній валюті. Окрім того, «шоки» на валютному ринку можуть призвести до того, що позичальники, які отримали кредити від банку, не зможуть виконати своїх зобов'язань. Також не варто ігнорувати ймовірність того, що зміни в

державному регулюванні валютного ринку матимуть негативний вплив.

Обсяг депозитів у іноземній валюті в гривневому еквіваленті впродовж досліджуваного періоду показував стабільне зростання. Проте при цьому варто враховувати, що курс гривні суттєво знижувався в 2008 та 2014-2015 роках. Суттєві зміни відбувались у строковій структурі депозитів у іноземній валюті. Перш за все варто відмітити, що після 2012 року значно зменшився обсяг коштів, вкладених більш ніж на 2 роки. Також дещо впали обсяги депозитів строком від 1 до 2 років (рис. 1).

При цьому вкладення строком до 1 року за згадуваний період спочатку збільшувались, проте з 2016 року демонстрували падіння. Стабільне зростання було характерним лише для депозитів на вимогу, що свідчить про низьку довіру до банків, яка «підтримувалася» проблемами зі зняттям депозитів у іноземній валюті у деяких банках впродовж 2014 року. Ще одним фактором може бути заборона на дострокове зняття коштів з депозитних рахунків, введена у 2015 році. Результатом є те, що станом на початок 2017 року понад 98 % депозитів у іноземній валюті є короткостроковими або на вимогу.

Але і депозити, що залишились (обсягом 6,4 млрд. грн.) лише умовно можна назвати середньо- чи довгостроковими, адже НБУ в своїх даних

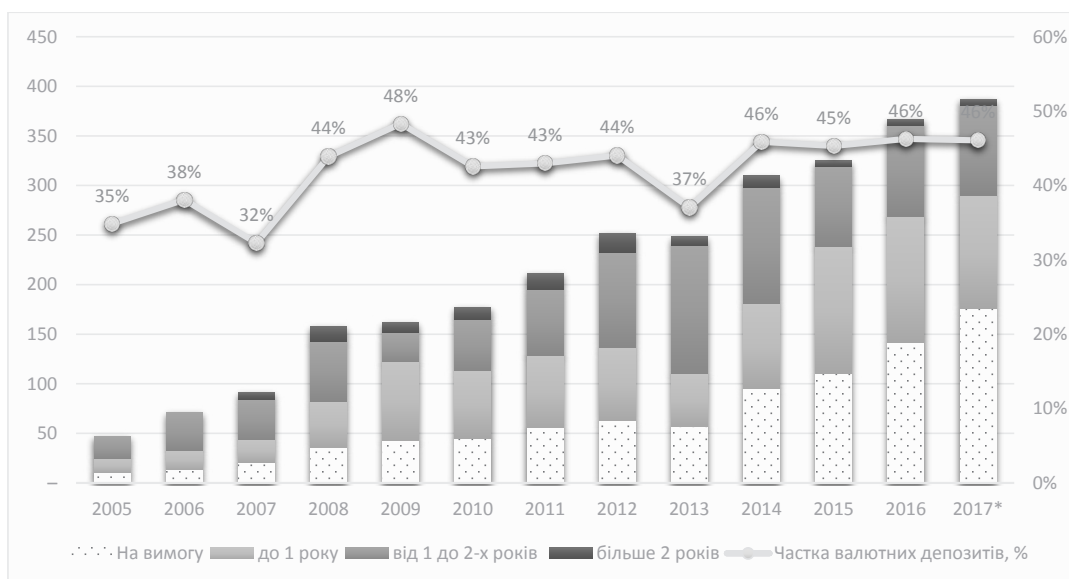

Рис. 1. Обсяг депозитів резидентів в українських банках у 2005 – 2017 роках, млрд грн

* станом на січень 2017.

Джерело: побудовано за даними НБУ [5].

не наводить детального розподілу за термінами вкладення. Частка валютних депозитів при цьому впродовж досліджуваного періоду спочатку зростала, а потім зупинилась на рівні 46 % від загального обсягу депозитного портфелю банків України.

Обсяг кредитів, виданих у іноземній валюті українськими банками, впродовж досліджуваного періоду показував різноспрямовану динаміку (Рис. 2).

Але якщо врахувати зміни валютного курсу, то фактично з 2008 року спостерігається зменшення обсягу таких кредитів. Скорочення кредитного портфелю було викликане не лише зменшенням обсягів валютного кредитування, а й списанням банками заборгованості в іноземній валюті. Також досить активним був процес конвертування валютних депозитів у гривневі в рамках реструктуризації заборгованості юридичних осіб. Що ж стосується валютного кредитування фізичних осіб, воно здійснювалось лише до заборони в 2009 році. При цьому частка непрацюючих кредитів серед них становить 95 % [6].

Фактично, ці кошти можна вважати втраченими для банків. Частка валютних кредитів була найвищою в 2008 році, коли вона становила 59 %. Після кризи та знецінення гривні банки значно знизили обсяги валютного

кредитування, а наявні зобов'язання могли конвертувались у гривневі. У результаті частка валютних кредитів суттєво знизилась, а подальше її зростання можна пояснити падінням гривні відносно інших валют.

Станом на цей час видані кредити були майже пропорційно розподілені між трьома категоріями за строками: до 1 року, від 1 року до 5 та більше 5 років. Привертає увагу те, що кошти банками видаються на значно більший строк, ніж залучаються за допомогою депозитів. З одного боку, це є нормальним у процесі виконання банком трансформаційної функції. Проте така ситуація створює підґрунтя для збільшення валютного ризику. Окрім того, на рівень валютного ризику також значно впливає різниця в обсягах залучених коштів у іноземній валюті та виданих кредитів, яку можна охарактеризувати як відкриту валютну позицію банку.

Обсяг валютної позиції вітчизняних банків значно коливався впродовж досліджуваного періоду, проте вона завжди залишалась довгою, тобто сума виданих банками кредитів у іноземній валюті перевищувала суму депозитів (Рис. 3).

Найбільшою різниця була в 2008 році, коли банки нарощували кредитні портфелі значно вищими темпами, ніж депозитні. Після кризи різниця

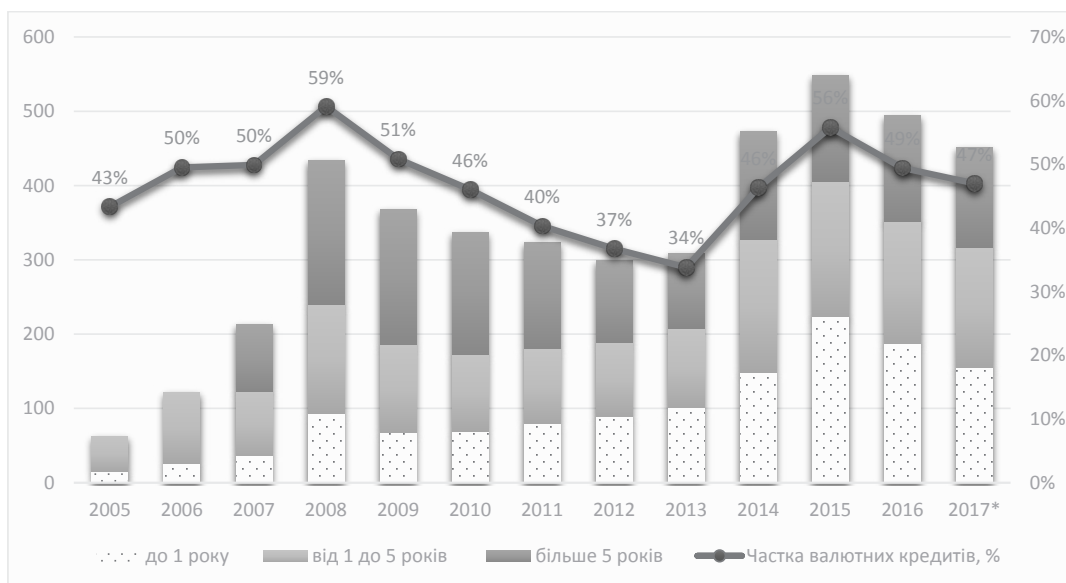

Рис. 2. Обсяг кредитів резидентам в українських банках у 2005 – 2017 роках, млрд грн

*станом на січень 2017.

Джерело: побудовано за даними НБУ [5].

почала швидко зменшувались, досягнувши мінімуму в 2012 році (47,5 млрд. грн.). Наступним піком обсягу валютної позиції був 2015 рік; у подальшому вона скорочувалась.

Для управління валютною позицією та, відповідно, ризиком, який із нею пов'язаний, банки використовують ряд інструментів, серед яких операції на валютному ринку, хеджування, операції з цінними паперами тощо.

Одним із найбільш активно використовуваних способів реалізації валютної політики банку виступають операції на міжбанківському ринку. З початку поточного року середньоденний обсяг операцій з купівлі та продажу валюти впродовж даного періоду становить 55,7 млрд грн. При цьому валютна позиція в цілому по банківській системі за цей же період сягала 64,3 млрд грн, що не є суттєво більшим.

Таким чином, за наявності ліквідного ринку банки можуть швидко вносити корективи у свою стратегію роботи з іноземною валютою. Проте для повноцінного ризик-менеджменту необхідним є існування інструментів валютного хеджування.

Хеджування передбачає використання похідних фінансових інструментів для управління грошовими потоками, пов'язаними з валютою. Воно може здійснюватися на організованому та позабіржовому ринку. Позабіржовий ринок більш активно використовується українськими компаніями та представлений свопами і безпоставними форвардами (non-deliverable forwards, NDF).

Свопи передбачають угоди про обмін грошовими потоками. У випадку з валютою зазвичай такі потоки номіновані в різних грошових одиницях: наприклад, обмін доларів США на гривні. При цьому курс обміну визначається заздалегідь. Форварди досить схожі на свопи, проте передбачають разовий обмін. Найактивніший ринок NDF долар / гривня наразі існує в Лондоні.

Біржовий ринок валютних деривативів в Україні практично не розвинений. Були спроби його створення ще у

1990-х роках, проте торгівля не була забезпечена адекватною системою гарантування виконання зобов'язань. У результаті після зростання волатильності на валютному ринку операції з деривативами були припинені. Наступний етап розвитку ринку похідних розпочався наприкінці 2015 року, коли кілька бірж отримали дозвіл на організацію операцій з валютними деривативами. Наразі відносно активна торгівля проходить на Українській біржі, де існують ф'ючерси на валютні пари долар США / гривня та євро / долар США. Хоча банки й отримали в 2016 році дозвіл на здійснення операцій з валютними похідними фінансовими інструментами, ліквідність на цьому ринку є досить низькою, а тому він не може вважатись надійним засобом управління валютними ризиками для вітчизняних компаній.

Ще одним шляхом впливу на валютну позицію банків є операції з цінними паперами, номінованими в іноземних грошових одиницях. До 2011 року вони були майже відсутніми в портфелях українських банків (Рис. 5).

Проте в подальшому їх частка активно нарощувалась та сягнула третини загального обсягу цінних паперів. В основному фінансові інструменти в іноземній валюті входять до портфелю на продаж. У цілому можна сказати, що диверсифікація портфелю цінних паперів банків за валютами є фактором, який дещо знижує валютний ризик та дозволяє більш гнучко керувати валютною позицією.

Якщо розглядати внутрішні фактори формування валютного ризику банківської системи, то не можна обійти увагою наявність валютних обмежень, які суттєво впливають на операції банків. Основні з них були введені після значного падіння курсу гривні в 2014 році та стосуються обов'язкового продажу валюти, терміну розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, сум продажу та переказу коштів. Проте після стабілізації ситуації на валютному ринку Національний банк узяв курс на лібералізацію. Зокрема, з початку 2017 року було зроблено наступне [6]:

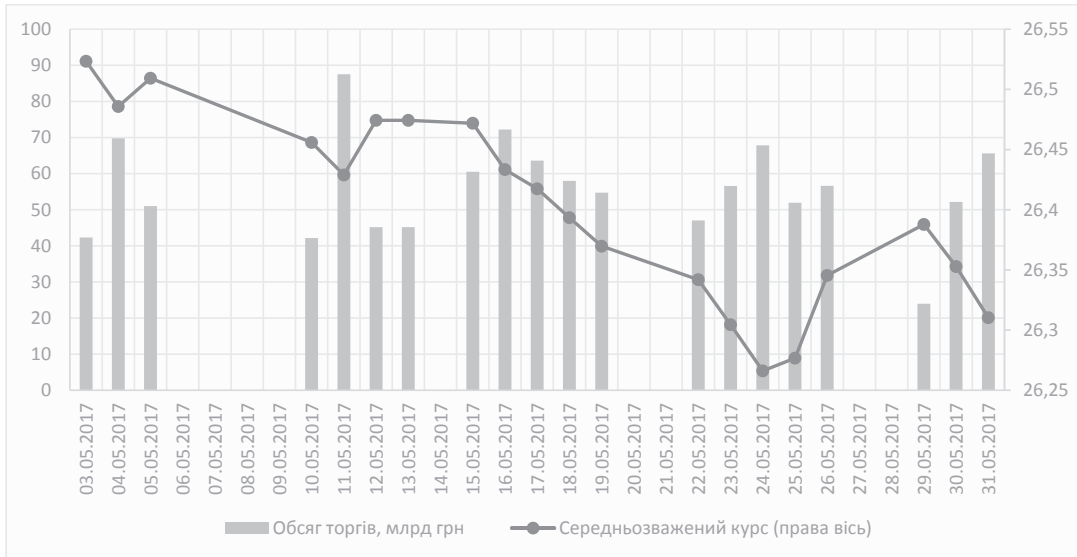

Рис. 4. Операції на міжбанківському ринку в травні 2017 р., млрд грн

Джерело: побудовано за даними НБУ [5].

- подовжено з 120 до 180 днів максимальний термін розрахунків за експортними та імпорнтними операціями. Це дозволяє компаніям, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю (та банкам, які їх обслуговують), більш гнучко управляти грошовими потоками;

- знижено з 65 % до 50 % частку валютних надходжень юридичних осіб, яку вони зобов'язані продавати на міжбанківському ринку. Це дещо знижує ліквідність ринку, проте спрощує умови ведення бізнесу в Україні;

- з 12 до 150 тис грн підвищено максимальну суму готівкової валюти,

яку банк може продати одній особі на день. Це може допомогти перевести операції з чорного ринку на офіційний;

- скасовано вимогу до банків відкривати прямі кореспондентські рахунки в іноземній валюті лише у країні походження цієї валюти тощо.

Отже, стабілізація ситуації на валютному ринку дала можливість Національному банку пом'якшити обмеження щодо операцій з іноземними грошовими одиницями. Проте при цьому вони продовжують існувати та є досить жорсткими порівняно з іншими розвиненими країнами.

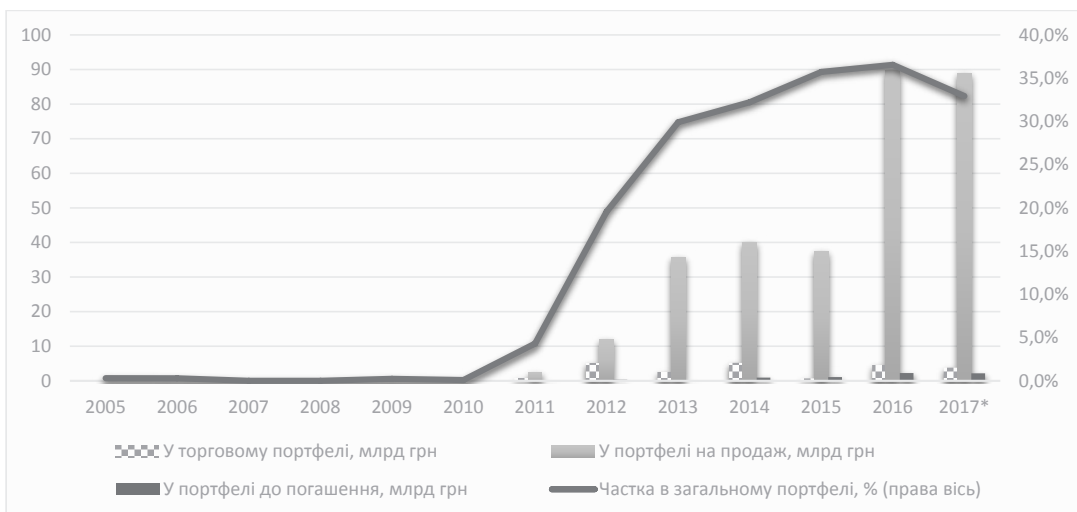

Рис. 5. Цінні папери в іноземній валюті у портфелях українських банків у 2005 – 2017 роках

* станом на січень 2017.

Джерело: побудовано за даними НБУ[5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, з наведених вищеданих випливає, що валютний ризик банків значною мірою залежить від їх відкритої валютної позиції. Станом на кінець квітня 2017 року частка валютних депозитів та кредитів є дещо нижчою половини в загальному обсязі. При цьому в цілому по банківській системі відкритою є довга валютна позиція. Для управління нею використовуються операції з цінними паперами в іноземній валюті, які становлять третину загального портфеля, а також торгівля на міжбанківському валютному ринку. Міжбанк є досить ліквідним та виступає основним засобом активного впливу на валютну позицію. На відміну від нього, біржовий ринок похідних фінансових інструментів майже не розвинений, що суттєво ускладнює здійснення хеджування. Довга валютна позиція дає можливість отримати дохід за умови знецінення гривні. Проте в такому разі зростає значення кредитного ризику та важливість відбору сумлінних кредиторів.

Подальшого дослідження потребують зовнішні відносно банківської системи фактори, що впливають на курси валют та ризик банків. Також заслуговує на увагу вивчення взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів та тестування системи щодо наявності зворотного зв'язку в системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ

1. Балацкий, Е. Факторы формирования валютных курсов: плюрализм моделей, теорий и концепций [Текст] / Е. Балацкий // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 1. – С. 46-59.
2. Вахненко, Т. Визначальні фактори формування обмінних курсів [Текст] / Т. Вахненко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 31-37.
3. Ребрик М. А. Фактори валютного ризику банку / М.А. Ребрик // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 2 (27) – С. 84-88.
4. Шора О. Є. Методики оцінки валютних ризиків і встановлення та контролю лімітів відкритої валютної позиції в практичній діяльності комер-

ційних банків України // Наукові доповіді НАУ. – 2006. – № 2(3) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nd.nubip.edu.ua/2006-2/06soebou.pdf>

5. Статистика НБУ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674

6. Звіт про фінансову стабільність, червень 2017 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

REFERENCES

1. Balatskyy, E. Faktori formirovaniya valyutnykh kursov: plyuralizm modeley, teoryy y kontseptsyy [Tekst] / E. Balatskyy // Myrovaya ekonomyka y mezhdunarodnie otnoshenyya. – 2003. – # 1. – С. 46-59.
2. Vakhnenko, T. Vyznachal'ni faktory formuvannya obminnykh kursiv [Tekst] / T. Vakhnenko // Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny. – 2004. – # 8. – С. 31-37.
3. Rebryk M. A. Faktory valyutnoho ryzyku banku / M.A. Rebryk // Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. – 2009. – # 2 (27) – S. 84-88.
4. Shora O. Ye. Metodyky otsinky valyutnykh ryzykiv i vstanovlennya ta kontrolyu limitiv vidkrytoyi valyutnoyi pozytsiyi v praktychniy diyal'nosti komertsyinykh bankiv Ukrayiny // Naukovi dopovidi NAU. – 2006. – # 2(3) – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://nd.nubip.edu.ua/2006-2/06soebou.pdf>
5. Statystyka NBU [Elektronnyy resurs] / Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674
6. Zvit pro finansovu stabil'nist', cherven' 2017 [Elektronnyy resurs] / Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491